

Nr 787

Av fru **Ryding m. fl.**, angående *könsrollerna*.

(Lika lydande med motion nr 636 i Första kammaren)

Den aktuella könsrollsdebatten handlar djupast sett om vägarna och metoderna att vidga demokratin. Nu rådande könsrollsfixering innebär att man uppställer normer och gör värderingar som varierar allteftersom det är fråga om en man eller en kvinna. Den enskilda individens personliga anlag och förutsättningar spelar en underordnad roll vid inplaceringen i de fack som anses passa män och kvinnor. Härav följer att nuvarande könsrollsmönster bidrar till att starkt beskära demokratin för stora grupper medborgare på en rad områden av samhällslivet. Så länge samhället självt håller sig med traditionella mallar, efter vilka den enskilda individen skall formas, blir dessa ett starkt konserverande element på förlegade uppfattningar om att män och kvinnor har helt skilda roller.

De förväntningar, normer och värderingar som är knutna till respektive könsroller får omedelbara återverkningar på olika områden av livet. Även om skolans målsättning är en annan, sker redan tidigt under utbildningen en uppsplätning i manligt och kvinnligt; i arbetslivet blir gränsdragningen ännu skarpare. Inom familjen råder en traditionell arbetsfördelning, som binder kvinnorna vid de husliga göromålen och hindrar dem från att fullt ut delta i arbetslivet och i övrigt göra en fullvärdig insats i samhällsarbetet. Sålunda uppvisar våra folkliga organisationer, politiska partier och det offentliga livet en manlig dominans som försvårar för kvinnorna att vinna ett samhällsinflytande i jämbredd med männen — detta trots att kvinnorna enligt tillgänglig statistik utnyttjar sin rösträtt i stort sett i samma omfattning som männen.

Det är numera vetenskapligt bevisat att ingen skillnad i intelligens föreligger mellan de båda könen, och ingen vågar med bestämdhet påstå att skillnaden i kromosomantal mellan män och kvinnor skulle betyda så mycket i anlagsmässigt avseende att detta kan utgöra fullgod motivation för vårt nuvarande könsrollsmönster. Tvärtom framhålles allt oftare att skillnaderna mellan individerna är långt större än skillnaden mellan könen — bortsett från själva fortplantningsuppgiften.

Trots detta lever det traditionella könsrollsmönstret kvar, och enligt vissa bedömare har det också förstärkts.

För att åstadkomma en utjämning av nu rådande könsroller krävs ett långsiktigt arbete där man främst inriktar sig på att fostra de nya genera-

tionerna till en riktig syn på människorollen. På en rad områden är det emellertid möjligt att på kort sikt genomföra reformer som leder fram till väsentliga förändringar i nuvarande könsrollsmönster.

Redan barnet lär sig tidigt att se på sig själv med omgivningens ögon och övertar så småningom föräldrarnas och kamraternas förväntningar på sig själv och sitt beteende. På detta sätt påverkar rollen själva personligheten. Olika egenskaper uppmuntras hos pojkar och flickor. En flicka uppfostras till att bli snäll, tålmodig, öm, uppförande och moderlig. En pojke uppfostras till att bli handlingskraftig och modig och får veta att det är genant att visa sina känslor. Att den nu aktiva föräldragenerationen skulle kunna åstadkomma så stora förändringar i sin egen fostran av barnen att könsrollsmönstret härigenom radikalt förändras är inte att hoppas, då dagens föräldrar bär med sig en alltför stor barlast från sin egen inläring av rollmönstret. Därför måste de största anspråken när det gäller att åstadkomma en förändring ställas på samhället.

Början bör ske redan i småbarnsinstitutionerna och på mödravårdscentralerna. Obligatoriska föräldrakurser, gärna knutna till nuvarande mödravårdscentraler, skulle göra föräldrar bättre skickade att möta det ansvar som föräldraskapet innebär och skulle skapa en naturlig jämvikt i arbetet med barnens fostran och vård i hemmet.

Genom att bryta den nuvarande »enkönade» personalrekryteringen till barnstugorna skulle barnen tidigt bibringas uppfattningen att barnavård inte är en utpräglad kvinnlig sysselsättning. Därtill kommer att det för barn till ensamstående mödrar kunde vara betydelsefullt att i barnstugemiljön få kontakt med manliga vårdare.

Läroboksrevision nödvändig

Den största betydelsen för fostran till människorollen har dock skolans inriktning. Enligt målsättningen för den nya skolan skall den ge samma chanser för både pojkar och flickor att välja livsväg baserad på personliga anlag och intressen. Denna målsättning har emellertid i alltför stor utsträckning stannat på papperet. Neutralt utformade läroplaner räcker inte för att bryta det könsrollsmönster som finns utkristalliserat hos barnen redan innan de börjar skolan. På en rad sätt vidmakthåller skolan det traditionella könsrollsmönstret. Det sker bl. a. genom vissa läroböckers utformning, genom slöjdundervisningen och genom det yrkesorienterande material som kommer till användning.

En undersökning av ett antal läroböcker i hemkunskap och näraliggande ämnen, som genomfördes på uppdrag av Arbetsmarknadens kvinnonämnd för ett par år sedan, gav vid handen att böckerna i detta avseende stod klart i strid med skolans egen målsättning. De mamnor som framställdes i bild- och textmaterial var i huvudsak husmödrar som vårdade barn, la-

gade mat, diskade, bakade, sydde, städade etc. I den mån de framställdes som yrkesarbetande förekom de endast i traditionella kvinnoyrken såsom butiksbiträden, sjuksköterskor eller postbiträden. Papporna var sällan inplacerade i annan familjefunktion än familjeförsörjarens, och då kunde det heta att han »får anslå större delen av sina inkomster till hem och familj». Redan från lågstadiet fostras flickorna med tanke på att de senare i livet skall bli husmödrar, och pojkarna uppmuntras tidigt till yrkesmedvetande och karriärintresse för att fylla sin angivna roll som familjeförsörjare.

En omfattande granskning och revision av läroböckerna, främst i hemkunskap och närallgande ämnen, är nödvändig för att undervisningsmaterialet skall stå i samklang med den målsättning skolan har och för att denna skall kunna ge ett verksamt bidrag till en utjämning av nu rådande könsroller.

I läroplanerna finns visserligen inget stöd för att flickor och pojkar skall ha olika slags slöjd, men i praktiken sker en sådan uppdelning att flickorna i huvudsak har textilslöjd och pojkarna trä- och metallslöjd. Det är ett val som eleverna och föräldrarna gör utifrån ett redan klart uppritat könsrollsmönster. Alla elever borde här få lika undervisning. Textilslöjd måste anses lika viktig för en pojke som för en flicka och detsamma måste gälla trä- och metallslöjd för flickor. I en del skolor vet vi att rektorerna genom särskilda påpekanden söker ändra detta förhållande, men det finns anledning förmoda att detta icke är allmänt förekommande. Ett annat område av undervisningen som bör granskas med avseende på könsrollsmönstret är sexualundervisningen som i sin nuvarande utformning bibringar barnen uppfattningar och i vissa fall tabuföreställningar som utgör en del av könsrollsförväntningarna.

Yrkesutbildning utan könsrollsmönster

I den allmänna utbildningen föreligger inte så stora skillnader mellan pojkar och flickor, men just i utbildningen för olika yrkesområden finns en klar uppdelning i typiskt »manliga» och »kvinnliga» linjer som har sin motsvarighet i arbetslivets uppdelning i »manliga» och »kvinnliga» yrken. Inte nog med att pojkar och flickor söker sig olika utbildningsvägar — flickor söker sig till utbildning för vårdyrken, kontorsyrken och sådana yrken som kan sägas ligga inom husmoderns kompetensområde, pojkar söker sig till utbildning för tekniska och mekaniska yrken — flickorna väljer dessutom genomsnittligt kortare utbildning än pojkarna. Detta sker från utgångspunkten att målet för dem är familjebildningen, och det är i förhållande till detta mål de väljer att utbilda sig för mera underordnade uppgifter.

Allra tydligast kommer könsuppdelningen till uttryck i yrkesskolorna.

Av 6 941 elever i teknisk utbildning var endast 724 kvinnor och av 34 680 elever i utbildning för industri och hantverk var 3 839 kvinnor, men mer än hälften av de kvinnliga eleverna ägnade sig åt textil och sömnad och större delen av de övriga genomgick utbildning i damfrisörsyrket. Av 2 264 elever i utbildning för vårdyrkena var endast 14 män. (Siffrorna avser yrkesskoleelever i heltidskurser den 15/10 1963 enligt Statistiska meddelanden U 1964: 5.) I de nya fackskolorna tenderar också utbildningsvalet att ske efter kön. Av de ca 7 000 sökande till försöksområdenas fackskolor hösten 1964 var 60 % manliga och 40 % kvinnliga. 73 % av de manliga men bara 4 % av de kvinnliga eleverna sökte till teknisk fackskola. Till social fackskola sökte 63 % av de kvinnliga men bara 13 % av de manliga.

Den könsuppdelning som sker på olika utbildningsvägar medför många negativa konsekvenser. Så länge flickorna väljer en genväg ut i yrkeslivet — dvs. en kortare utbildning — kommer de allt framgent att få svårigheter när det gäller att hävda sig på arbetsmarknaden. Och så länge de inte väljer samma yrkesområden som pojkarna kommer de automatiskt att tillhöra de lågavlönade grupperna. Att flickorna alltjämt väljer yrken inom en snäv och traditionell ram bidrar till att vidmakthålla en odemokratisk arbetsfördelning i hemmen. Om hustrun på grund av sitt yrkesval är den som tillför familjen den mindre delen av den samlade inkomsten, blir det naturligt att hon skall sköta det mesta av hemarbetet, och det blir hon som får stanna hemma när barnen blir sjuka, eftersom det innebär det minsta ekonomiska avbräcket. Detta försvagar i sin tur hennes ställning på arbetsmarknaden. Slutligen innebär utbildnings- och yrkesval efter kön ett samhällsekonomiskt slöseri med begåvningsresurser, som kommer att bli allt ödesdigrare ju större kravet på utbildad arbetskraft blir.

Det yrkesorienterande material som kommer till användning i skolorna är ofta utformat efter konservativa uppfattningar om vilka yrken som bäst passar män och kvinnor. Det är angeläget att det görs en snar översyn av detta material. Yrkesvägledare och andra lärarkrafter måste här tilldelas en nyckelposition med bestämd inriktning att bryta ned alla traditionella betraktelsesätt rörande flickors och pojkars utbildnings- och yrkesval. I all utbildning och fortbildning av lärare borde könsrollsproblematiken uppmärksammas, och det skulle behövas en medveten upplysningskampanj — inriktad på lärare, elever och föräldrar — från skol- och arbetsmarknadsmyndigheter för att klargöra de negativa verkningar som nuvarande könsrollsmönster har på yrkesvalet.

Diskrimineringen på arbetsmarknaden

Det finns en växelverkan mellan å ena sidan den könsuppdelning som råder inom utbildningsväsendet och den som råder på arbetsmarknaden. Utan verkligt radikala ingrepp från samhällets sida blir det svårt, för att inte säga omöjligt, att bryta den onda cirkel som denna växelverkan utgör.

73 % av alla yrkesverksamma kvinnor är koncentrerade till endast 18 yrken. De flesta av dessa yrken är s. k. typiska kvinnoyrken med nära anknytning till den kvinnliga könsrollen, något som bekräftas bl. a. av det faktum att här återfinnes endast 11,7 % av alla yrkesverksamma män. Inom den statliga förvaltningen finner man kvinnorna till 77 % i de lägsta lönegraderna (1—9), medan männen är representerade av 41 % av samtliga manliga statstjänstemän (37 % av dessa återfinnes i lönegraderna 7—9).

Av de gifta kvinnorna förvärvsarbetar i genomsnitt 30 % enligt folkräkningen år 1960. Deras förvärvsintensitet uppvisar emellertid mycket stora geografiska variationer — från 7 till 45 % — beroende på näringslivets lokala struktur med enindustrierter och stora industrifattiga områden.

Den dolda arbetslösheten bland kvinnorna uppgår enligt arbetskraftsundersökningar gjorda under 1965 till drygt 100 000. Det saknas emellertid en regelrätt kartläggning av den dolda arbetslösheten och det finns därför goda skäl att antaga att den är betydligt större än vad arbetskraftsundersökningen ger vid handen. Den dolda arbetslösheten är ett stort problem, inte bara för de enskilda kvinnor som önskar ett arbete och som av skilda skäl inte kan få det utan för samhället som helhet, sett mot bakgrunden av den brist på arbetskraft som för närvarande råder och som enligt prognoserna för de närmaste 10—15 åren inte kommer att hävas. Djupast sett innebär den också en stark begränsning av det som borde vara individens självklara rätt — rätten till arbete.

Det faktum att nästan tre fjärdedelar av alla yrkesverksamma kvinnor är koncentrerade till s. k. typiska kvinnoyrken gör dem samtidigt till en låglönegrupp. Sedan LO och SAF år 1960 kom överens om att i avtalen avskaffa de särskilda lönetarifferna för kvinnor och män och genom ett större procentuellt löneuttag för kvinnornas del utjämna klyftan mellan mäns och kvinnors löner har kvinnornas genomsnittliga lön i förhållande till männens endast ökat med 7 procent. LO-ordföranden Arne Geijer säger i tidskriften Fackföreningsrörelsen 1: 1966 att »det kommer att ta lång tid innan kvinnorna uppnått en rimligare löneställning i förhållande till männen».

En ny arbetsmarknadspolitik behövs

Det är uppenbart att det behövs mycket stora och aktiva samhällsinsatser för att lösa de speciella problem som möter kvinnorna på arbetsmarknaden. Sålunda är det nödvändigt att vi får en kartläggning av den dolda arbetslösheten bland kvinnorna; att vuxenutbildningen tar klart sikte på att ge kvinnorna en utbildning som gör det möjligt för dem att konkurrera om mera kvalificerade arbeten; att omskolning och andra arbetsmarknadspolitiska åtgärder utformas så att det blir möjligt för kvinnor i låglöne-

yrken att orientera sig mot bättre betalda arbeten; att omskolningsbidrag utgår till gifta kvinnor utan avseende på mannens inkomst; att stimulansbidrag till geografisk rörlighet populariseras så att de kan utgå även till familjer där hustrun saknar förvärvsarbete; att arbetsförmedlingarna avskaffar de särskilda avdelningar som på många håll alltjämt finns kvar för manliga och kvinnliga arbetssökande; att förmedlingskontoren mer än hittills inriktas på en uppsökande verksamhet för att stimulera icke yrkesverksamma kvinnor till utbildning och yrkesarbete samt att yrkesorienteringen därvid målmedvetet inriktas på att motverka ett könsbundet yrkesval; att beredskapsarbete i förekommande fall anordnas i sådan omfattning att såväl män som kvinnor kan erbjudas sådant.

Ökad samhällelig service en nyckelfråga

Det finns emellertid en mängd andra hinder för kvinnornas deltagande i förvärvslivet som inte är av direkt arbetsmarknadspolitisk natur. Dit hör bristen på barnstugor, brist på annan kollektiv service, familjebeskattnings konstruktion, den traditionella arbetsfördelningen i hem och familj samt den allmänna attityd som säger att kvinnans plats är i hemmet.

Det program för ökat statligt stöd för utvecklandet av barnstugorna som regeringen lagt fram i år kan endast hälsas med tillfredsställelse. Det är bara att hoppas att den tröghet varmed kommuner och vissa statliga institutioner tidigare agerat i denna fråga därmed skall vara övervunnen. För att kvinnorna i ökad omfattning skall kunna delta i förvärvslivet är det nödvändigt att samhället påtar sig ansvaret för en fullgod barntillsyn. Men utvecklandet av barnstugeverksamheten har en vidare betydelse än den rent arbetsmarknadspolitiska, nämligen den att de flesta barn behöver uppleva en sund och glad gruppgemenskap utanför familjen för att deras sociala anpassning senare i livet skall underlättas.

Vad gäller hushållsarbetet är det inte rimligt att räkna med att det allt framgent skall kräva en arbetskraft på heltid i varje hem och att detta problem i så fall skall lösas endast genom en förnuftigare arbetsfördelning inom familjen. Åtskilligt av det hushållsarbete som nu utförs i varje enskilt hushåll skulle kunna »industrialiseras» och utföras av speciella serviceorgan. Därmed kunde också på detta område stordriftens fördelar utnyttjas. En utbyggd service skulle i hög grad underlätta för de 800 000 kvinnor utan förskolebarn som i dag av olika anledningar icke har förvärvsarbete att söka sådant.

Servicehusen (familjehotellen) är med sin inbyggda service en god lösning på bostadsfrågan för många familjer. Allmännyttiga bostadsföretag borde stimuleras till ökat byggande av sådana hus. De inbyggda serviceanordningarna — daghem, fritidshem, restaurang, kvällsöppen butik, städhjälp, budskickning, tillfällig sjukpassning etc. — skulle med fördel kunna

utnyttjas även av familjer i omkringliggande konventionell bebyggelse. Härigenom kunde denna service utnyttjas mera rationellt och komma ett större antal familjer till godo. Att helt avstå från att i framtiden bygga servicehus, såsom ibland påyrkats i debatten, vore att bortse från det värde den inbyggda servicen har för husets egna hyresgäster, vilken är av särskild betydelse för barnfamiljer, som har tillgång till barnstuga inom den egna fastigheten. Framhållas bör även värdet av den inomhuskontakt som barnen i servicehuset upplever och som bedöms som en mycket positiv faktor.

Jämsides med byggandet av flera servicehus borde också upprättas fristående servicecentra i bostadsområdena. Dessa skulle tillhandahålla i stort sett samma tjänster som finns att tillgå i servicehuset.

Kvinnornas ökade förvärvsintensitet och familjernas önskan att ta ut standardökningen i form av längre (verklig) fritid kommer att göra servicefrågorna till en av familjepolitikens viktigaste frågor i framtiden. Ökad samhällelig forskning och försöksverksamhet är nödvändig för att det skall bli möjligt att bygga upp nya miljöer som erbjuder familjerna den mest rationella lösningen av deras servicebehov.

För att åstadkomma förändringar i mentalitet och attityd skulle massmedia av olika slag kunna spela en betydelsefull roll. Emellertid är massmedias normala effekt inte att förändra eller införa något nytt utan tvärtom att bevara och förstärka det som är. När det gäller könsrollsuppfattningar har såväl veckopress, radio som TV dokumenterat sin pålitlighet som goda bevarare av gamla normer och värderingar. Ett särskilt studium av de massmedia som samhällელი organ ändock har visst inflytande över skulle kunna leda till utarbetandet av ett särskilt program för massmedias medverkan i brytandet av nuvarande könsrollstraditioner.

Översyn av sociallagstiftningen nödvändig

Till de sociala konsekvenser som könsrollsmönstret medför hör bl. a. dess återverkan på vår skatte- och sociallagstiftning. Inom skattelagstiftningen premieras själva äktenskapet genom sambeskattningen, som utgör en kvarleva från gången tid då mannen var kvinnans målsman och förmyndare. Hela vårt socialförsäkringssystem bygger på den s. k. huvudförsörjarprincipen, där det förutsattes att huvudförsörjaren är en man. Således har vi änkepensioner men inga änklingspensioner. Hemarbetande kvinna tillförsäkras grundsjukpenning på fem kronor om dagen vid sjukdomsfall; en hemmaman åtnjuter inte motsvarande förmån. Inte heller kan han som hemmafrun teckna frivillig försäkring. En ensamstående far erhåller inte bosättningslån. Åtskilliga andra exempel skulle kunna anföras som motiv för en snar översyn av vår sociallagstiftning varvid huvudförsörjarbegreppet bör tas under övervägande. Ersättningar av olika slag bör utgå lika oavsett om mottagaren är man eller kvinna.

De ekonomiska och sociala konsekvenserna av vårt nuvarande könsrollsmönster är omfattande. LO-ekonomen Per Holmberg har i beräkningar rörande de ekonomiska aspekterna på könsrollsproblematiken kommit fram till att vår levnadsstandard och bruttonationalprodukt skulle kunna öka med 100 % om vi kunde åstadkomma en fullständig utjämning av nu rådande könsroller.

Per Holmbergs slutsatser bestyrker påståendet att avskaffandet av nuvarande könsrollsmönster inte bara är ett kvinnointresse utan ett allmänt samhällsintresse. För att verkningfulla åtgärder skall kunna vidtagas från samhällets sida är forskning och utredning rörande nu rådande könsroller nödvändig. Någon mera fullständig sociologisk forskning beträffande kvinnornas sociala och politiska participation saknas ännu. Det som hittills ägnats största uppmärksamheten är kvinnornas ökade deltagande i arbetslivet och deras löneförhållanden, medan däremot förändringen i deras ställning inom utbildningen, i kulturlivet, inom familjen och i det politiska livet ägnats väsentligt mindre uppmärksamhet.

Sverige kan inte sägas ha varit något föregångsland i fråga om kvinn emancipationen, men många faktorer i vår samhällsutveckling, inte minst vår i övrigt starka demokratiska tradition, den jämförelsevis höga levnadsstandard och den tekniska utvecklingsnivån utgör en god grundval för att vårt land i en nära framtid på detta område borde kunna inleda en framgångsrik tävlan med andra demokratiska nationer.

Med stöd av det anförda hemställes,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om en allsidig utredning beträffande de ekonomiska och sociala konsekvenserna av nu rådande könsrollsmönster och förslag till samhällseliga åtgärder för att avskaffa det samma;

att riksdagen utan att invänta utredningsresultatet hemställer till Kungl. Maj:t om en omedelbar granskning och revision av i undervisningen förekommande läroböcker för att få bort de inslag av traditionellt könsrollstänkande som ännu förefinnes.

Stockholm i januari 1966

Gunvor Ryding

Axel Jansson

Helmer Holmberg

Gustav Lorentzon

C.-H. Hermansson

Sven Hector